

УДК 027.54(477):025

Оксана СУПРОНЮК,

ст. наук. співробітник

відділу зарубіжної україніки НБУВ, канд. філол. наук

Зарубіжна україніка в НБУВ: перспективи вивчення

Стаття розкриває історію відділу зарубіжної україніки НБУВ, подає проблеми розкриття фонду відділу, стан вивчення книги, виданої у діаспорі, на сучасному етапі. Подано класифікацію типів наукових українознавчих осередків діаспори. Визначено перспективи вивчення їх видавничої продукції. Розглядаються перспективи опрацювання ретроспективних та поточних складників зарубіжної україніки і створення їх бази даних у зведеному електронному каталозі бібліотек України і світу, що готується НБУВ.

К л ю ч о в і с л о в а: зарубіжна україніка, екстеріорика, національна бібліографія, база даних, український бібліографічний репертуар.

Зарубіжна україніка (далі ЗУ) – або екстеріорика – література, створена за межами країни, є частиною національної бібліографії держави. Вона є органічною частиною українського бібліографічного репертуару (далі УБР) і одночасно ділянкою наукової бібліографії як книгознавчої дисципліни. Новий етап вивчення і введення в науковий обіг масиву ЗУ та збереженої в ньому інформації розпочався з постановням незалежної України.

Відділ ЗУ НБУВ протягом 15 років від часу його відкриття у 1991 р. зосереджується на питаннях методології вивчення даної літератури¹. Він здійснює свою діяльність на етапі створення в Бібліотеці сучасної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. Перед ним, як і перед НБУВ в цілому, стоїть завдання збереження джерел інформації і забезпечення вільного доступу до них користувачів за допомогою засобів глобальної комп'ютерної мережі.

Актуальність дослідження визначається гострою потребою підготовки оптимального зведеного реєстру україномовної книги, в тому числі виданої за кордоном, у масштабах України і світу. Дана фунда-

ментальна робота проводиться на базі НБУВ. Частково проблема вивчення і бібліографування ЗУ як частини реєстру національної бібліографії України висвітлювалася в виданні «Україномовна книга в фондах НБУВ», окремі аспекти її вивчення зафіксовані в публікаціях покажчика «Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України. 1998–2003: Бібліографічний покажчик».

Мета даної публікації – окреслити загальну картину установ та інституцій в масштабах України і світу, які мають досвід обліку і практичного використання інформації про наявну в них екстеріоріку, на основі сучасних електронних інформаційних засобів, для подальшої інтеграції їх досвіду при створенні повної бази даних україномовної книги, яка готується в НБУВ.

Відповідно до програми вивчення національної бібліографії, прийнятої в НБУВ, відділ ЗУ має вивчати:

1. Твори друку українською мовою, видані за межами сучасної території України.
2. Твори друку про Україну і український народ, видані в усьому світі всіма мовами.
3. Твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, видані всіма мовами будь-де незалежно від їх змісту².

¹ Див. докладніше: Супронюк О. К. Зарубіжна україніка: проблеми вивчення // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 2. – С. 12–15; Яковлев О. В., Шульгіна В. Д. Методологія українознавства в дослідженні проблем національної бібліографії // Зб. наук. пр. Науково-дослідного ін-ту українознавства. – К., 2004. – Т. 3. – С. 529–536.

² Омельчук В. Ю. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 5. – С. 4.

Підсумовуючи результати діяльності відділу ЗУ, основним завданням якого від часу його виникнення було створення умов для пошуку ЗУ в поточному і ретроспективному планах, можемо твердити, що на сьогодні створена електронна база даних (далі БД) україномовної книги відділу, яка налічує понад 6 тис. інформаційно-аналітичних записів. Зараз проходить її наукове редагування і підготовка до формування хронологічного ряду каталогу та допоміжних покажчиків. Створено також БД україномовних періодичних видань ЗУ і картотеку українознавчих центрів діаспори (в друкованому і електронному вигляді). Всі ці роботи було здійснено у відділі відповідно до загальнобібліотечних планів Інституту української книги НБУВ із формування єдиного УБР.

У відділі ЗУ НБУВ також виконується ряд конкретних наукових робіт, які розкривають фонд відділу. Підготовлено чергову із серії публікацій, що розкриває спадщину визначного книгознавця та бібліографа, Володимира Вікторовича Дорошенка (1879–1963), який другу половину життя жив у США. Його науковий доробок за радянських часів замовчувався і тільки зараз починає вивчатися і запроваджуватися в науковий обіг. У процесі наукового редагування перебуває покажчик бібліографії другого ступеня «Бібліографічні посібники і каталоги у фондах відділу зарубіжної українки НБУВ, Національного університету «Києво-Могилянська Академія», Бібліотеки ім. О. Ольжича, видані поза межами України». У 2005 р. Р. С. Кириченко захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Франкомовна українка кінця XVII – початку XX ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція», методологію опрацювання матеріалу якої було визначено у відділі ЗУ. У планах відділу створення електронної БД для зведеного каталогу анотованих статей із журналів його фонду, які будуть описані й систематизовані за темами і персоналіями.

Відділ ЗУ, в тому вигляді, який він існує, виник у 1991 р. на базі відділу спецзбереження літератури. Але колекція ЗУ в НБУВ істотно більша, ніж нинішній фонд відділу ЗУ. Як з'ясовується, впродовж 80-річної історії Бібліотеки на різних історичних етапах були різні системи обробки книг та введення їх в обіг. Книги, видані в діаспорі, в різні часи потрапляли в основне книгосховище та у локальні структурні підрозділи спеціалізованого зберігання видань. Одним із напрямів діяльності відділу ЗУ мало б стати поповнення каталогів ЗУ за рахунок даних про діаспорні видання з каталогів основного фонду та локальних відділів і створення загального каталогу діаспорних видань НБУВ. Але на сучасному етапі немає можливостей для реалізації цієї ідеї.

Розглядаючи перспективи вивчення та запровадження в науковий обіг ЗУ в Україні, треба відзначити, що це одне з найскладніших завдань при підготовці

УБР. Пріоритетність напрямів вивчення ЗУ має визначатися з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема економічного стану держави і стану комп'ютеризації НБУВ.

ЗУ – це кількісно значний пласт документів з інформацією про Україну, який, з огляду на історичні обставини, постав за її межами. В освоєнні її виділяються ретроспективна і поточна складові. Перспективне завдання НБУВ як найбільшого інформаційного центру України – акумулювати дані всіх структур, які зберігають ЗУ, і представити їх у зведеному електронному каталозі бібліотек держави. Відтак користувачі дістануть можливість універсального пошуку ЗУ, наявної в бібліотеках України.

Поточна і ретроспективна бібліографія ЗУ має створюватися за окремими програмами, реалізованими у вигляді системи бібліографічних покажчиків, які в перспективі виконуватимуть функції зведеного каталогу.

Відомо, що на даному етапі бібліотеки різних систем і відомств України розпочали випуск власних видань з УБР. Відповідні бібліографічні покажчики в майбутньому стануть органічними частинами зведеного каталогу. Йде процес створення каталогів україномовних книг, наявних у бібліотеках України, які мають видання діаспори. Після завершення етапу створення зведеного каталогу україномовних книг, що зберігаються у фондах найбільших бібліотек-фундаторів держави (НБУВ, ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, ХДНБ ім. В. Короленка, ОДНБ ім. М. Горького), спільна база даних після звірки має поповнитися даними бібліотек загальнодержавного, обласного рівня, провідних університетських бібліотек. Далі цей масив слід звірити з бібліографічними джерелами українознавства і доповнити даними про джерела, які не збереглися у бібліотеках держави.

Нині в Україні функціонують наукові і громадські інституції, які досліджують ЗУ і співпрацюють із діаспорою. Найпотужніші з них це – Інститут досліджень діаспори (Київ); Центр гуманітарної співпраці з діаспорою (Ніжин); Науково-дослідний інститут українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Наукове Товариство Шевченка в Україні; Інститут дослідження української діаспори Національного університету «Острозька Академія»³.

³ Атаманенко А. Українська діаспора: проблеми і напрями дослідження (від редактора) // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»: Історичні науки.* – Острог; Торонто; Нью-Йорк: Нац. ун-т «Острозька академія», Світова Наук. Рада Світового конгресу українців, Укр. Іст. Т-во, 2005. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнар. наук. конф. «Українська діаспора: проблеми дослідження». – С. 13; Дибчук Л., Мазило І. Формування книжкових колекцій діаспори в незалежній Україні // Там само. – С. 185–199.

Видавнича продукція цих центрів акумулює відповідну інформацію. Наприклад, Інститут досліджень діаспори видав серію бібліографічних покажчиків «Українське зарубіжжя», яка містить відомості про монографії, наукові збірники журнальні та газетні статті, котрі висвітлюють історію та сьогодення української діаспори у 1900–2002 рр. Джерела у них систематизовані за географічним принципом. Тернопільська державна універсальна наукова обласна бібліотека видала «Зведений каталог діаспорних видань», який є базою даних про ті зарубіжні видання, що надійшли до фондів бібліотек Тернопільської області у 1993–1996 рр. У ряді наукових закладів захищаються наукові роботи, які розробляють методику вивчення літератури діаспори⁴.

Відповідні відомості мають акумулюватися в БД НБУВ у друкованому і в електронному виглядах.

Наступний етап створення БД літератури діаспори має реалізовуватися шляхом реєстрації та системного опрацювання ЗУ (в друкованому і електронному вигляді) по окремих країнах, у співпраці з бібліотеками й центрами українознавства світу. Цю роботу найдоцільніше здійснювати за територіально-мовним, а в межах кожної країни – хронологічним принципом та за видами видавничої продукції. Пріоритет має надаватися вивченню видавничої діяльності та укладанню анотованої бібліографії друкованої продукції найпотужніших центрів українознавства, які мають, найдавніші традиції накопичення і вивчення українознавчих матеріалів і найвагоміші наукові й культурні здобутки. Серед них насамперед треба назвати Канадський інститут українських студій Альбертського університету в Едмонтоні (КІУС), Український науковий інститут Гарвардського університету (УНІГУ, США), Українську вільну Академію наук (УВАН, США), Український вільний університет (УВУ) і Український технічно-господарський інститут (УТГІ) у Мюнхені (Німеччина), Українське історичне товариство (США, Європа та ін.), Інститут дослідів Волині (Канада).

У діаспорі діють кілька типів наукових українознавчих осередків:

1. Українські наукові установи, які мають власні статуту, плани діяльності та наукові серійні або несерійні видання.
2. Українські високі школи – університети.
3. Українознавчі наукові центри, створені українською діаспорою, які діють при американських і канадських університетах. За свою наукову діяльність вони відповідають перед адміністрацією своїх університетів.
4. Професійні українські організації, які займаються академічною і науковою діяльністю.

⁴ Наприклад: *Крамарчук Т. Д.* Українська діаспора республіки Башкортостан: історія формування та особливості існування в іншоетнічному середовищі: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – 17 с.

5. Координаційна надбудова українських наукових установ – Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців.

До першої категорії належать такі установи: Українська Вільна Академія Наук у США й Канаді, Наукове Товариство ім. Шевченка в США, НТШ у Канаді, Європі та інших країнах, Українське історичне товариство в Америці, Канаді, Європі, Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, українські наукові осередки в Італії, зокрема Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ) у Римі.

До другої категорії треба зарахувати Український вільний університет у Мюнхені та Український католицький університет у Римі.

До третьої категорії українознавчих центрів і програм належать Український науковий інститут і українознавчі кафедри при Гарвардському університеті, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, Програма українських студій при Іллінойському університеті та ін.

До четвертої категорії професійних організацій можна віднести Українську американську асоціацію університетських професорів, яка об'єднує близько 180 викладачів українського походження в Америці і Канаді.

Усі ці установи готують наукові та інформаційні видання, мають архіви, бібліотеки. Більшість із них має електронні каталоги своїх бібліотек, в яких зафіксована і їх видавнича продукція⁵. Наприклад, КІУС має інтернет-портал українознавчих ресурсів, інтернет-енциклопедію України⁶.

НБУВ як найбільший в Україні інформаційний і науково-методологічний центр із питань бібліотекознавства, книгознавства та бібліографії у перспективі має акумулювати видавничу продукцію всіх цих інституцій. Накопичення даних про ці видання та дослідження їх також є одним із завдань відділу ЗУ НБУВ.

Метою здійснюваної роботи є створення оптимального варіанта зведеного реєстру ЗУ як частини УБР, що забезпечуватиме потребу суспільства в бібліографічній інформації про сукупний документальний масив, створений у процесі історичного розвитку нашого народу, створення БД, які дозволять увійти в світову інформаційну систему, використання спільних інформаційно-бібліотечних ресурсів, створення корпоративних бібліотечних мереж на основі сучасних автоматизованих технологій та програмних засобів.

⁵ *Винар Л.* Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»: Історичні науки.* – Острог; Торонто; Нью-Йорк: Нац. ун-т «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового конгресу українців, Укр Іст. Т-во, 2005. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнар. наук. конф. «Українська діаспора: проблеми дослідження». – С. 23–28.

⁶ *Козут З.* Канадський інститут українських студій: плани на майбутнє // *Там само.* – С. 68.